

Makale Bilgisi: İnce, S., Gündüz, A. (2023). Tarihi Yeniden Kurgularken: Toplumsal Bir Eyleyici Olarak Ahmet Refik ve <i>Mektuplar</i> Çevirisi. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, ss.296-325.	Article Info: İnce, S., Gündüz, A. (2023). Re-building History: Ahmet Refik as a Social Agent and His Translation of <i>Letters</i> into Turkish. DEU Journal of Humanities, Volume:10, Issue:2, pp. 296-325.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 23.05.2023	Date Submitted: 23.05.2023
Kabul Edildiği Tarih: 03.07.2023	Date Accepted: 03.07.2023

**TARİHİ YENİDEN KURGULARKEN:
TOPLUMSAL BİR EYLEYİCİ OLARAK AHMET REFİK
VE MEKTUPLAR ÇEVİRİSİ¹**

Sitem İnce*, Atalay Gündüz**

ÖZ

Bourdieu (1999) metinlerin bağlamları olmadan dolaştığını, ürünü oldukları üretim alanını beraberlerinde götürmediklerini ve farklı bir üretim alanının parçası olan alıcıların, alımlama alanının yapısına göre bu metinleri yeniden yorumladıklarını aktarır. Bir diğer deyişle, yabancı bir eserin anlamı ve işlevinin belirlenmesinde üretildiği alan kadar alımlandığı alan da önemlidir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, İngiliz kadın yazar Lady Mary Wortley Montagu'nun, çalışmada kısaca *Mektuplar* (1763) olarak anılacak olan seyahat eserinin üretildiği alandaki anlam ve işlevleri ile Türkçe'ye Ahmet Refik tarafından yapılan ilk çevirisi yoluyla girdiği yeni alandaki anlam ve işlevlerini Bourdieu'nün "habitus", "alan", "sermaye", "doxa" ve "simgesel şiddet" kavramlarından yola çıkarak sosyolojik bir bakış açısıyla sorunsallaştırmaktır. Eşinin diplomatik görevi sebebiyle Osmanlı Devleti'nde bulunmuş Lady Montagu (1689-1762)'nün İngiltere'deki akrabalarına ve arkadaşlarına 1716-1718 yılları arasında yazdığı mektuplardan oluşan eseri ancak yazarın ölümünden sonra 1763 yılında basılabildiği Kocası 1762'de başbakan seçilen yazarın kızı Kontes Bute ailesinin ve eşinin imajını korumak gayesiyle eserin yayımlanmasını engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Dönemin

¹ Bu makale, Sitem İNCE tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Doktora Programında Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ'ün danışmanlığında yürütülen ve devam eden doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmaya ait ilk bulgular, 29 Eylül-1 Ekim 2022 tarihleri arasında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresi (ICASTIS)'nde "Tarihi Yeniden Kurgularken: The Turkish Embassy Letters (1763) Çevirileri" başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulmuş, sözlü bildiri üzerinde değişiklikler yapılarak genişletilmiş ve özgün araştırma makalesi olarak yayıma hazır hale getirilmiştir.

*Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, sitem.koseoglu@ohu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3540-450X

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, atalay.gunduz@deu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0325-5191

İngiltere’inde böylesine engellenmeye çalışılan bir anlatının Türkiye’de nasıl bu kadar büyük ilgi uyandırdığı çalışmanın önemli tartışma noktalarından biridir. Cumhuriyet döneminde (harf inkılabı sonrası) İngilizce’den Türkçe’ye ilk çevrilen seyahat eserlerinden olan *Mektuplar* aynı zamanda günümüze dek en çok çevrilen seyahat anlatısı olması sebebiyle repertuvarda özel bir yere sahiptir. *Mektuplar*’ın ilk çevirmeninin tarih alanında simgesel sermayesi yüksek bir eyleyici olan ve modern Türk tarihçiliğinin kurucularından biri kabul edilen Ahmet Refik (1881-1937) olması beraberinde belirli bir etiketlenmeyi de getirmiş ve eserin tarih yönüne odaklanması ve edebi yönünün göz ardı edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bourdieu, eyleyici odaklı yaklaşım, Lady Montagu, çeviri seyahat yazını, Ahmet Refik

RECONSTRUCTING HISTORY: AHMET REFİK AS A SOCIAL AGENT AND HIS TRANSLATION OF *LETTERS* INTO TURKISH

ABSTRACT

Bourdieu (1999) indicates that texts circulate without their context, they don’t bring with them the field of production of which they are a product and the recipients, who are themselves in a different field of production, re-interpret the texts in accordance with the structure of the field of reception. In other words, the sense and function of a foreign work is determined not simply by the field of origin but in at least equal proportion by the field of reception. In this respect, the aim of this study is to sociologically problematize the meaning and functions of English writer Lady Mary Wortley Montagu’s *Letters* (1763) in its field of production as well as the meaning and functions of its first translation into Turkish (1933) by Ahmet Refik in its field of reception by utilizing Bourdieu’s concepts of “habitus”, “field”, “capital”, “doxa” and “symbolic violence”. Lady Montagu (1689-1762), who visited Ottoman Empire due to her husband’s diplomatic mission, wrote letters to her relatives and friends in England during the years 1716-1718 however her *Letters* was published posthumously in 1763. Lady Mary’s daughter Countess Bute, whose husband had just been elected prime minister (1762), tried hard to suppress the publication of the letters to protect the image of her husband and her family but with no avail. One of the most important discussion points of the study is the question how a narrative that was tried to be suppressed in England of the period aroused such a great interest in Turkey. That the first translation of *Letters* (1933) was done by Ahmet Refik, a historian with high symbolic capital in the field of history, brought with it a certain labeling and the historical aspect of the work overshadowed its literary aspect.

Keywords: Bourdieu, agent-oriented approach, Lady Montagu, travel writing in translation, Ahmet Refik

1. GİRİŞ

Avrupa’da seyahat yazını en büyük gelişmeyi on sekizinci yüzyılda yaşamıştır çünkü bu dönemde hareketlilik artmış, deniz yolculukları ve seyahatler daha yaygın hale gelmiştir. Bunlara ek olarak bu dönemde teknoloji ve alt yapıda kat edilen ilerlemeler, seyahatlerin artmasını sağlamıştır. Örneğin 1765 yılında geliştirilen kronometre ilk kez denizde boylamın belirlenebilmesini sağlamış ve seyahat yapmayı kolaylaştırmıştır. On dokuzuncu yüzyıla girerken geliştirilen buhar motorları öncelikle denizde, sonra demir yolunda kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle Avrupa içine ve Avrupa dışına daha çok insan seyahat edebilmiştir. Basılı kültürün giderek gelişiyor olması ise daha çok seyyahın eserlerini basabilmesi anlamına gelmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler seyahat yazınına popülarite ve prestij kazandırmıştır (Thompson, 2011, s. 45).

On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki seyahat ve seyahat yazını, keşif ve turizm başlıkları altında ele alınabilir. O dönemdeki turizm ve turist kavramının günümüzdekinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Bunun bir örneği “Grand Tour” denilen uzun süreli seyahatlerdir. Fransa ve İtalya başta olmak üzere Avrupa kıtasına yapılmakla birlikte kimi zaman iki yıla yakın sürebilmektedir. Bu seyahat türü birçok genç aristokrat erkek için ergenliğe geçiş töreni olarak anılmaktadır (Thompson, 2011, s. 47). On dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru ise ulaşımda yaşanan gelişmeler imparatorluk kurma, ticaret amaçlı genişleme ve kitlesel göçlerin yolunu açmıştır. Avrupalıların gerçekleştirdiği seyahatler ve bu anlamda yaşanan hareketliliğinin bir sonucu olarak ‘bilgi’ toplanmış ve Avrupa’ya getirilmiştir. Toplanan bu bilgi Avrupa merkezlerinde arıtılmış ve sistemleştirilmiştir. Bir diğer deyişle Avrupa, seyahat yazını dünyanın geri kalanı hakkında bilgi üretmek ve yaymak için kullanmıştır. Smethurst bu noktada “Özellikle Batı/Kalanı gibi basit ikiliklerin ve ek olarak medeni/vahşi, bilimsel/batıl vb. gibi aşağılayıcı formülasyonların aşılması ve sağlamlaştırılması için kullanılan seyahat ve seyahat yazını ve onların yarattığı hayali coğrafyalar, imparatorluğun söylemsel oluşumu için çok önemliydi” (2009, s. 1) diyerek seyahat ve seyahat yazınının önemli konumuna dikkat çekmektedir. Carr ise 1880-1940 yılları arasındaki dönemde seyahat yazınının Britanya İmparatorluğu tarafından emperyalizmin bir aracı olarak kullanıldığını ve bu dönemin, imparatorluğun en parlak dönemi olduğunu söylemektedir (2002, ss. 70-71). Britanya örneğinde olduğu gibi, seyahat yazınının emperyalizmin suç ortağı haline dönüşmesi, sömürgecilikle ilişkilendirilmesine ve çoğunlukla “şeytanlaştırılmasına” neden olmuştur (Edwards & Graulund, 2011, s. 1).

Sömürgecilik projesi için seyahat yazınının ne kadar merkezi bir konumda olduğunu açıkça ortaya koyan ilk çalışma *Orientalism* (1978) olmuştur (Lindsay, 2016, s. 26). Edward Said tarafından kaleme alınan ve sömürgecilik sonrası çalışmalar için temel kabul edilen eser, seyahat yazını

çalışmaları için de yeni bir sayfa açmıştır. Said'in 1978'de İngilizce olarak yayımlanan ve Türkçe'de *Şarkiyatçılık*² (1999) başlığıyla tanınan çalışmasının yarattığı etkiyle başlayan sömürgecilik sonrası çalışmaları, özellikle sömürgecilik dönemi söyleminin farklı metin türlerindeki tezahürlerini mercek altına almış ve bunların dönemin iktidarlarıyla, emperyalist projeyle nasıl bir ilişki ağı içinde kendilerini konumlandıklarını çok güçlü bir şekilde ortaya koymuştur. Seyahat metinleri bu büyük bütüncenin, özellikle ötekinin temsili bağlamında çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Said'in eseri seyahat yazını ele almak için çok önemli bir eleştirel model oluşturmuştur. Bu açıdan 1980'lerde hız kazanan seyahat yazını çalışmaları seyahat anlatılarının farklı bir gözle ve anlayışla yeniden okunup yorumlanmasına dayanmaktadır (Doğan, 2016, s. 13).

Avrupa'nın komşusu ve ötekisi olarak konumlanmış olan Osmanlı İmparatorluğu gerek ticari gerek askeri gerekse diplomatik öneminden dolayı Avrupalıların en çok seyahat ettiği ülkelerin başında gelmektedir. On beş ve on altıncı yüzyılda Osmanlı'nın tarih sahnesinde güçlü bir devlete dönüşmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan resmi ve ticari amaçlı seyahatlerin ve bu seyahatler sonucu yazılan seyahat eserlerinin sayısı artmıştır. On altı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında yapılan seyahatler devam etse de zaman içinde bir rol değişikliği yaşanmıştır. Batı için tehdit oluşturan ve hayranlıkla bakılan Osmanlı özellikle on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren medeniyet götürülmesi gereken 'Öteki' olarak yeniden tanımlanmıştır (Yılmaz, 2013, s. 589). Gündüz de Osmanlı Türklerinin Batı Avrupa kimliğinin Kurucu Öteki'si olduğunu belirtmekte ve Osmanlı topraklarını ziyaret eden kişilerin bu ülkeyi nasıl resmettiklerinin farklılık gösterdiğini söylemektedir. Kimi yazarlar Türkiye'yi mümkün olan en kara renklere boyarken, kimi yazarlar daha açık renkler kullanmıştır (2007, ss. 8-9).

Osmanlı topraklarını ziyaret ederek seyahat izlenimlerini kaleme almış yazarlardan biri de Lady Montagu (1689-1762)'dür. Lale devri başlarında Osmanlı Devleti'nde bulunmuş olan İngiliz kadın yazar Montagu, tam ismi *Letters of the Right Honourable Lady M__y W__y M__e; Written during her Travels in Europe, Asia and Africa, To Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe, Which Contain, Among other Curious Relations, Accounts of the Policy and Manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers* (1763)³

² *Orientalism* Türkçe'ye ilk kez Nezih Uzel tarafından *Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu* olarak çevrilmiş ve 1982 yılında Pınar Yayınları tarafından basılmıştır. İkinci çevirisi Selahattin Ayaz tarafından *Oryantalizm* başlığıyla yapılmış ve 1993 yılında yine Pınar Yayınları tarafından basılmıştır. Üçüncü çeviri ise Berna Ülker'e aittir, *Şarkiyatçılık* başlığıyla 1999 yılında Metis Yayınlarından çıkmıştır (Gündüz, 2020, s.13)

³ Bu çalışmada bundan sonra kısaca *Mektuplar* olarak anılacaktır.

olan eseri kaleme almıştır. Eşi Edward Wortley Montagu İngiltere'nin Osmanlı büyükelçisi olarak diplomatik bir görevle atanınca onunla 1717 yılında önce Edirne sonra İstanbul'a gelmiş ve yaklaşık bir yıl boyunca başkentte yaşamıştır. Bu prestijli konumu sayesinde tanıştığı Osmanlı kadınlarının aracılığıyla o dönem İngilizlerin çok merak duyduğu harem hakkında ilk elden bilgi edinebilmiştir. Kendinden önceki seyyahların yarattığı varsayımlara karşı duran (Gündüz, 2007, s. 26) Montagu, haremle ilgili gerçeğe en yakın ve fanteziden uzak bir anlatım benimsemiş (Baysal, 2009, s. 599); bayatlamış konuları yeni ve ince açıklamalarıyla eğlenceli bir anlatıya dönüştürmüştür (Montagu, 2014, Ünlü Önsözü, ss. 6-7).

Fransız sosyolog Bourdieu metinlerin bağlamları olmadan dolaştığını, ürünü oldukları üretim alanını beraberlerinde götürmediklerini ve farklı bir üretim alanının parçası olan alıcıların, alımlama alanının yapısına göre bu metinleri yeniden yorumladıklarını aktarır (1999, s. 221). Bir diğer deyişle, yabancı bir eserin anlamı ve işlevinin belirlenmesinde üretildiği alan kadar alımlandığı alan da önemlidir. Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı Montagu'nün *Mektuplar*'ının üretildiği alandaki anlam ve işlevleri ile Türkçe'ye Ahmet Refik tarafından yapılan ilk çevirisi yoluyla girdiği yeni alandaki anlam ve işlevlerini sorunsallaştırmaktır. Eser ve Türkçe'ye yapılan ilk çevirisi Bourdieu'nün "habitus", "alan", "sermaye", "doxa" ve "simgesel şiddet" kavramlarından faydalanarak sosyolojik bir bakış açısıyla incelenecektir.

2. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve: Bourdieucu Kavramların Işığında

Çalışmada faydalanılacak kavramlardan ilki olan *habitus* "toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikle edinilmiş ve sürekli olarak pratik işlevlere yönlendirilmiş, yapılanmış ve yapılandırıcı yatkınlıklar sistemi" (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 111) olarak tanımlanır. Habitus yapılanmıştır çünkü kişinin büyüdüğü aile, eğitim geçmişi gibi geçmiş ve mevcut koşullarıyla yapılır; aynı zamanda yapılandırıcıdır çünkü kişinin şimdiki ve gelecekteki eylemlerini yapılandırır (Maton, 2008, s. 49). Bireylerin toplumsal eylemlerini habitusları, bir diğer deyişle sahip oldukları bu yatkınlıklar sistemi belirlemektedir.

Farklı habituslara sahip *eyleyiciler* eylemlerini *alandaki* gerçekleştirir. Alan "kendine ait kuralları olan bir mücadele ve rekabet yeri"dir (Bourdieu, 2013, s. 69). İnsanlar arasındaki etkileşimi anlamak, olay ya da sosyal olguları açıklamak için ne söylendiğine ya da ne olduğuna bakmak yeterli değildir. Etkileşimlerin, faaliyetlerin ve olayların meydana geldiği bu sosyal alanı incelemek gerekir. Bourdieu'ya göre sosyal alanı incelemek demek yalnızca araştırma nesnesini belirli bir tarihsel, yerel/ulusal/uluslararası ve ilişkisel bağlamına oturtmak değil, aynı zamanda araştırma nesnesi hakkındaki önceki bilginin ne şekilde, kim tarafından ve kimin çıkarlarına hizmet edecek şekilde

sunulduğunu da araştırmaktır. Bir diğer deyişle alan kavramı, eyleyicilerin eylemlerini soruşturmanın bir aracıdır (Thomson, 2008, ss. 67-69).

Alanda yer bulabilmek ya da Bourdieu'nün kullandığı metafora göre, oyuna katılabilmek için eyleyicilerin çeşitli *sermayeleri* olmalıdır. Eyleyiciler alandaki mücadele ve rekabetlere biriktirdikleri bu sermayeleri oranında katılırlar ve alandaki konumlarını belirleyen sahip oldukları sermayeleridir. Sermayenin farklı türleri vardır. Bunlar maddi kaynakları ifade eden *ekonomik sermaye*, eğitim yoluyla elde edilen kaynakları ifade eden *kültürel sermaye*, toplumdaki bağlantı ağlarını ifade eden *sosyal sermaye* (Bourdieu, 1986, ss. 241-258) ve bu üç sermaye türünün insanlar nezdinde kabul edilmesi ile ortaya çıkan; prestij, onur, duruş gibi simgesel kaynakları ifade eden *simgesel sermaye*dir. Tüm bu sermayeler birbirine dönüştürülebilir niteliktedir.

Kullanılacak bir diğer kavram olan *doxa*, belli bir alanda olduğu gibi, sorgulanmadan, düşünmeden, safça kabullenilen bilinç ötesi anlayışları ifade eden terimdir (Calhoun, 2007, s. 101). Bir dönemin kanıksanmış varsayımları (ortodoksileri) olarak da ifade edebileceğimiz doxa'nın habitus ve alanla yakından ilişkisi vardır. Bu düşünüm-öncesi, paylaşılan ancak sorgulanmayan fikir ve algılar “doğal” eylem ve davranışları belirleyen nispeten bağımsız mikrokozmlar (alanlar) tarafından, içselleştirilmiş “sınırlar duygusu” ve alandaki toplumsal eyleyicilerin habitusları aracılığıyla ortaya konur. İdeolojinin ötesine geçen doxa, bilinç ötesi anlayışları ifade etse de bilinçli mücadeleler ortaya çıkarmaktadır. Eyleyiciler var olan doxayı sürdürmeyi ya da onunla mücadele etmeyi tercih edebilirler (Deer, 2008, ss. 119-123).

Simgesel şiddet ise yumuşak ve çoğunlukla görünmez bir şiddet türüdür. Sembolik sermayenin yitimine sebep olan bu şiddet türü şeref, onur, prestij gibi sembolik sermayelerin aşınmasına neden olur (Bourdieu, 2015, ss. 50-54). Sembolik şiddet bazı durumlarda fiziksel şiddetten daha yumuşak olabilir ancak en az fiziksel şiddet kadar gerçektir, hatta daha etkili ve bazı durumlarda daha acımasız bir baskı aracına dönüşebilir (Schubert, 2008, s.184).

3. Yazarını Aşan Bir Seyahat Anlatısı: *Mektuplar*'ın Üretildiği Alandaki Anlam ve İşlevi

Osmanlı topraklarında yaptığı seyahatlerini anlatan metinleri yayımlanan ilk kadın yazar Montagu'dür (Heffernan & O'Quinn, 2013, s. 11). Elli iki mektuptan oluşan eserdeki mektupların yirmi tanesi Osmanlı topraklarında yazılmış ve gönderilmiştir. Montagu İstanbul'dan döndükten sonra eserin bir kopyası anonim olarak elden ele dolaşmış olsa da 1763 yılına dek basılmamıştır.

1689 yılında Londra'da doğan Montagu'nün babası Kingston dükü Evelyn Pierrepont, annesi ise yine aristokrat bir aileden gelen Lady Mary Feilding'tir. Yani Montagu aristokrat, imtiyazlı bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Çok ufak yaşta annesini kaybetmiştir. Bir kız olduğu için dönemin

koşulları gereği evde eğitim almış, babasının kütüphanesinden faydalanarak Latince öğrenmiştir. Aileye ait bu kütüphane oldukça geniştir, antik yazarlardan modern yazarlara kadar birçok eser hem orijinal dilde hem de çeviri olarak bu kütüphanede bulunmaktadır (Grundy, 1993, ss. vii-viii). Lady Montagu politikacı Edward Wortley Montagu'ye aşık olmuş ve ailesinin izni olmasa da 1712 yılında kaçarak evlenmiştir. Eşi İngiltere'nin Osmanlı büyükelçisi olarak İstanbul'a atanınca 1716 yılında eşi ve çocuğuyla beraber Osmanlı topraklarına doğru yola koyulan Montagu hem gidiş yolunda hem önemli bir konumda ziyaret ettiği Osmanlı topraklarında hem de ülkesine dönüş yolunda ailesi ve arkadaşlarına toplam elli iki mektup yazmıştır.

1718 yılında ülkesine dönen Montagu 1718-1738 yılları arasında Twickenham, Londra'da yaşamıştır. İstanbul'dayken gördüğü "variolasyon" denilen çiçek aşısı uygulamasının İngiltere'ye tanıtılması ve burada popülerleşmesinde öncü bir rol oynamıştır. İstanbul'da doğan oğlunu daha İstanbul'dayken aşılatmış, kızını ise İstanbul'dan döndükten sonra, 1721 yılında yaşanan bir çiçek salgını sırasında Dr. Charles Maitland'ten aşılmasını istemiş, böylece İngiltere'deki ilk belgelenmiş çiçek aşısı uygulamasının yapılmasını sağlamıştır (Barnes, 2012, ss. 330-331). 1736 yılında İngiltere'yi ziyaret eden Francesco Algarotti isimli kendisinin neredeyse yarısı yaşında bir İtalyan genç ile tanışan yazar 1738 yılında eşini ve ülkesini sansasyonel bir şekilde terk ederek İtalya'ya yerleşmiştir (Halsband, 1960, s. 153). Montagu İngilizce bilmeyen bu Venedikli gence çok âşık olmuş, ona Fransızca aşk mektupları yazmıştır. Venedikli delikanlıya olan tutkusu hüsrarla sonuçlansa da ülkesine dönmemiş, İtalya'da kalmıştır. Böylece ömrünün son yirmi yılını kaçarak aşk evliliği yaptığı eşinden ve çok bağlı olduğu kızından uzakta geçirmiştir (Urgan, 2015, ss. 448-449). 1761 yılında terk etmiş olduğu eşi Edward'ın hastalığı üzerine İngiltere'ye dönerken Hollanda'da tanıştığı İngiliz rahip Reverend Benjamin Sowden'a iki cilt halindeki eserini uygun bulunduğu şekilde kullanması için bırakmıştır [11 Aralık 1761] (Baratta, 2013, s. 23). Yazar İngiltere'ye döndükten bir yıl sonra, 1762 yılında İngiltere'de vefat etmiştir. Kızı Kontes Bute ve damadı Lord Bute elden ele dolaşan müsveddeleri Montagu'nün ölümünden sonra satın alıp çoğunu imha etmişse de Montagu'nün Rahip Sowden'a bıraktığı yazmalar, ailesinin izni olmadan, üç cilt halinde, ilk kez 1763 yılında basılmıştır (Montagu, 2014, Ünlü Önsözü, ss. 7-8). *Mektuplar* yayımlandıktan sonra çok hızlı bir üne kavuşmuş, 1763-1800 yılları arasında yirmi üç baskı yapmıştır (Heffernan & O'Quinn, 2013, s. 13). Seyahat yazını için bir "kılavuz"a dönüşen eser (Melman, 2012, s.111) Samuel Johnson, Edward Gibbon, Horace Walpole, Voltaire gibi dönemin önemli isimlerinin beğenisini toplamıştır (Halsband, 1960, s. v).

Montagu'nün eseri 1724 yılında feminist yazar Mary Astell⁴e ödünç vermesinden de anlamaktayız ki Montagu yazdığı mektupları İstanbul'dan

⁴ Mary Astell (1666-1731), İngiliz proföfeminist yazar.

döndükten sonra 1718 ile 1724 yılları arasında bir araya getirmiştir. Astell okura bir not ve ikinci cildin arkasındaki boş sayfalara metin hakkında kısa bir şiir yazmıştır (Heffernan & O'Quinn, 2013, s. 16). Eser belirtilen tarih aralığında bir araya getirilmiş olmasına rağmen ancak Montagu'nün ölümünden bir yıl sonra 1763 yılında basılabilmektedir.

Eserin yazıldıktan neredeyse kırk yıl sonra yayımlanmasının en önemli sebeplerinden biri Montagu'nün yaşadığı dönemde yazarlık mesleğinin kötü imajıyla ilişkilendirilebilir. Montagu'nün yazım faaliyetlerini gerçekleştirdiği on sekizinci yüzyıl, matbu kamusal alanın edebi üretim alanına egemen olduğu bir dönemdir. Eski usul el yazmaları ise bir anda yok olmamıştır. Lady Montagu hem yayımlamak üzere yazdıkları ile kamusal alanı hem de el yazmaları aracılığıyla özel okuyucu kitlesini hedeflemiş bir yazardır. Çiçek aşısının uygulanması ile ilgili makalesi ve "The Nonsense of Commonsense" isimli haftalık bülteni yayımlamak üzere yazılmış eserlerine örnektir. Bu eserler ne kadar kamuya açık yazılsa da Montagu kimliğini gizli tutmuştur. Montagu'nün mektupları ise özel okuyucu kitlesini hedeflemiştir. Montagu eseri yayımlayarak halka açmak yerine eserle ilgilenen arkadaşlarına ve tanıdıklarına ödünç vererek bu şekilde dolaşmasını tercih etmiştir (Heffernan & O'Quinn, 2013, ss. 13-14). Örneğin eserin okurlarından biri, eseri feminist gücün bir kanıtı olarak gören Mary Astell iken bir diğeri antika koleksiyoncusu Lord Pembroke'tur (Halsband, 1969, s. 44). Yani eser basılı olarak değil el yazması şeklinde okuyucular arasında dolaşmıştır.

Montagu aslında yazarlığı değil, yayımlamak üzere yazmayı reddetmiştir. Profesyonel yazarlığı para için yazmak olarak değerlendirmiş ve bunu küçük düşürücü bir eylem olarak kabul etmiştir. Kızı Lady Bute'a yazdığı 9 Kasım 1753 tarihli mektupta hiçbir zaman "popüler beğeninini gösterişini" hedeflemediğini belirtmiştir. Spedding'e göre Montagu'nün eserlerini yayımlamayı reddetmesinin üç nedeni vardır ve bunlar; aristokratik çevrede yazarlığın kabul edilen bir eylem olmaması, kızı Lady Bute'ün annesinin eserlerinin yayımlanmasını istememesi ve dönemin kadın yazarlarına yöneltilen eleştirilerdir (Spedding, 2009, ss. 137-138).

Aristokrat bir kadın olan Montagu'nün yaşadığı çevrede para için yazmak kabul edilebilir bir uğraş değildir. 23 Temmuz 1753'te kızına yazdığı mektupta dönemin yazarlarından Lord Cornbury ile aralarında geçen diyalogu aktaran Montagu, yüksek sınıftan birinin yazarlık yapmasının yakışsız olduğunu ve arkadaşlarının beğenisiyle yetinmesi gerektiğini dile getirerek yazarlıkla ilgili döneminin sınıfsal önyargılarını aktarır (Spedding, 2009, s. 138).

Montagu'nün mektuplarını yayımlamak istememesinin bir diğer nedeni kızı Lady Bute'ü memnun etmeye çalışmasıdır. Montagu'nün açık sözlü ve kurallara uymayan davranış ve yazıları onun çağdaşları tarafından "garip ve utanç verici" (Todd, 1985, s. 2) olarak nitelendirilmesine ve edebi alanda birçok eleştiriye maruz kalmasına neden olmuştur. Bu eleştirilerin en

ses getireni dönemin önde gelen yazarlarından Pope'un Montagu'ye yönelik hicivli saldırıdır. Muhafazakâr bir tavra sahip olan kızı Lady Bute bu sebeplerden ötürü annesinin eserlerinin yayımlanmasını istememiş ve hatta bunları baskılamaya çalışmıştır (Spedding, 2009, s. 139). Kızından hem fiziksel hem de duygusal olarak ayrı kalan Montagu onun isteklerine uygun davranmaya çabalamaktadır (Halsband, 1969, ss. 34-35).

Spedding'e göre Montagu bir kadın olarak dönemin tüm kadın yazarları gibi toplumun eleştirilerinden uzakta durmaya özen gösterir. Dönemin toplumsal kuralları gereği mahrem olması beklenen kadının duygu ve düşüncelerinin kamuya açılması itibarı zedeleyen bir durum olarak görüldüğü için kadınların eserlerinin yayımlanması erkek yazarlara kıyasla çok daha farklı bir algıya sebep olmuştur (2009, ss. 140-141). Dolayısıyla bu Montagu'ye özgü bir durum değildir. Dönemin birçok kadın yazarı kamunun sansüründen kaçınmak için ya müstear isim kullanmış ya da anonim eserler üretmiştir (Heffernan & O'Quinn, 2013, ss. 13-14). İngiliz üst sınıftan gelen Montagu eserlerini istediği zaman yayımlatacak maddi güce ve kültürel kaynaklara ulaşma hususunda daha fazla avantaja sahip olmasına rağmen kadın bir yazar olarak toplumun (yüksek sosyetenin/içinden geldiği üst sınıfın) vereceği tepkiyi göze alamamıştır (Spedding, 2009, s. 141).

Tüm bunlara ek olarak Montagu'nün Osmanlı topraklarını ziyareti sırasında kaleme aldığı *Mektuplar* özelinde tartışmak gerekirse, eserin "erkek seyahat anlatılarına doğrudan bir meydan okuma" (Heffernan & O'Quinn, 2013, s. 16) olarak nitelendirilen heterodoks bir eser olması da geç basılmasının nedenleri arasında sayılabilir. Montagu, eseri *Mektuplar* ile bir kadın olarak kendinden önceki erkek seyyahların oluşturduğu seyahat yazını geleneğine karşı bir duruş sergilemiş ve ondan önce gelen on yedinci yüzyıl seyahat yazarlarının sunduğu Türk toplumu ile ilgili betimlemelerin dışında bir anlatım tarzı benimsemiştir. Mektup geleneğini devam ettirmiş olsa da Robert Withers, George Sandys, John Covell, Jean Dumont ve Aaron Hill gibi yazarların seyahat eserlerindeki kadın, evlilik, cinsellik ve gelenekler ile ilgili tasvirlerini eleştirmiştir (Lowe, 1991, s. 31). Karşılaştığı farklılıkları ılımlı bir şekilde karşılayan Montagu, tüm seyyahlar gibi kültürel farklılıklardan bahsetse de bir kadın olarak kendi perspektifinden bakmış ve kendinden önceki kuralcı eril görüşe uymamıştır (Aramavudan, 1995, s. 73). Montagu, Lady Mar'a yazdığı XXXIX numaralı mektupta seyahat yazını alanındaki doxayı şu şekilde eleştirir:

Biz seyyahlar pek zor bir durumdayız. Bizden önce söylenmiş olanlara bir şey ilave etmesek sıkıcı derler, hiçbir şey görmediğimizi söylerler. Yeni bir şey söylesek de hayalperest diye gülerler. Ne mevkii farklılığına bakarlar ki bu farklı insanları yahut ilginç şeyleri getirir, ne de her ülkede yirmi yılda bir meydana gelen adetlerin değişmesini dikkate alırlar. (Montagu, 2009, s. 107)

Montagu'nun de eleştirdiği üzere, seyahat yazını alanı yenilik talep etse de var olan klişelerin devam ettirilmesini ister. Yani seyahat yazını türünün bir doxası vardır ve bunun dışına çıkılması istenmez. Montagu'nun *Mektuplar*'ı ise seyahat yazını alanındaki doxaya karşı koyan bir eserdir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Montagu ılımlı ve dostane tavrına rağmen bir Batılı olarak zihninde kaçınılmaz bir çerçeve ile seyahat etmiştir. Kabbani bu çerçevenin oluşmasının en önemli sebebinin *Binbir Gece Masalları*'nın Batıya aktarılması olduğunu söyler. Bu hikayeler on beşinci yüzyılda dahi Avrupa'da dolaşımdadır. Resmi bir görevle İstanbul'u ziyaret eden Fransız Antoine Galland Arapça, Farsça ve Türkçe'den derlediği bu Arap hikayelerini Fransızca'ya "Les Mille et Une Nuits" adıyla çevirmiş, hatta çevirmekle kalmayıp elindeki malzemedeki "yaratarak" Batı'nın zihninde Doğu ile ilgili bir çerçeve oluşumuna katkı sağlamıştır (1993, ss. 35-36). Montagu'nun de *Binbir Gece Masalları*'nın 12 ciltlik Fransızca versiyonuna sahip olduğu bilinmektedir (Heffernan & O'Quinn, 2013, s. 25). 10 Mart 1718 tarihli Lady Mar'a yazdığı mektupta şunları söyler:

Sanırım şimdi, tüm bu süre içerisinde son derece güzel bir öyküyle sizi eğlendirdiğimi düşünüyorsunuzdur. Bunun bir parça fazlaca *Binbir Gece Masalları*'na benzediğini söyleyeceksiniz: şu dantela peçeteler, bir hindi yumurtası büyüklüğündeki bir mücevher! Sevgili kardeşim, bu öykülerin ülkedeki bir kimse tarafından yazıldığını ve perilere özgü öğeler dışında, bu yörenin davranışlarını yansıttığını unutuyorsunuz. (Montagu, 2016, s.78)

Montagu, Galland tarafından derlenen ve çevrilen masalların bu ülkedeki bir kimse tarafından yazıldığı yanılgısına sahip olmakla birlikte, barındırdığı fantastik öğeler dışında bu yörenin davranışlarını yansıttığını düşünür. Yani Montagu metne büyük bir otorite atfetmektedir. Dolayısıyla kadın bir eyleyici olarak seyahat yazını alanındaki doxanın dışında bir anlatım tarzı benimsemesine rağmen anlatısında Batılıların zihninde oluşmuş Oryantalist çerçevenin izlerini sürmek mümkündür.

Montagu aynı zamanda kadınların İngiliz toplumundaki yerini sorguladığı yazılar da yazmıştır. "The Nonsense of Commonsense" de yazdığı yazılarda henüz yeni gelişmekte olan feminist harekete sempatisini dile getirir. Dönemin aşk için her şeyi feda eden kadın anlatısına karşı kadın özgürlüğünün her şeyin üstünde olduğunu düşünerek, özgürlüklerini ihlal etmek anlamına gelen baştan çıkarmalara, özellikle de aşk ilişkisine nasıl karşı koyacaklarını anlatır (Lowe, 1991, s. 36). Montagu'nun yaşadığı on sekizinci yüzyıl İngilteresi için bu tarz görüşler ayrıksı durmaktadır⁵. Bu tür yazılar da

⁵ 18. Yüzyıl İngiltere'si kadının kamuya açılma hakkı bulamayıp kocalarına ve eve bağlı yaşamak zorunda oldukları bir dönemdi. Erkek, kadının mal varlığı üzerinde mutlak kontrole sahipti. Evlilik öncesi bir anlaşma yapılmadığı ya da koca uzun süre uzakta olmadığı sürece kadının sözleşme yapma, yargılama ve yargılanma hakkı

Montagu'nün kadın bir eyleyici olarak alandaki yaygın söyleme, alandaki doxaya karşı durduğunu göstermektedir ve dolayısıyla kadın bir eyleyici olarak da tepki görmüş olması kaçınılmazdır.

Tartışılması gereken bir diğer nokta da uzun yıllar basılmayan eserin neden 1763 yılında ve Montagu'nün ailesinin haberi ve izni olmadan basılmış olabileceğidir. Montagu'nün kızı Mary, Bute Lordu John Stuart (3rd Earl of Bute) ile evlenir ve Bute Kontesi olur. Eşi John Stuart İngiltere kralı III. George'a çok yakın bir isimdir ve aile politik gücünün zirvesindedir. Bu politik gücün zarar görmesinden korkan Mary ve eşi John Stuart eserin yayımlanmaması için harekete geçer. Henüz maliye bakanı olduğu dönemde Lord Stuart eserin yazmalarını ve Montagu'nün Türkiye seyahatini de içeren, tüm hayatı boyunca tuttuğu günlüklerini Rahip Sowden'dan iki yüz pound karşılığında satın almıştır. Kızı Mary ve damadı Stuart günlükleri yakmış ve mektupları ise birçok el yazması materyal ile birlikte ailenin özel koleksiyonuna kaldırmıştır (Heffernan & O'Quinn, 2013, s.15).

John Stuart 1762 yılında Büyük Britanya'nın yedinci başbakanı olarak görev yapmaya başlamış ve politik anlamda çok önemli bir noktaya gelmiştir. Aileye zarar vereceğini düşünerek mektupların yayımlanmaması için satın alan ailenin bilmediği bir gerçek vardır. Heffernan ve O'Quinn'in aktardığına göre, Montagu'nün ölmeden önce müsveddelerini bıraktığı rahip Sowden eseri Stuart'a satmadan önce iki İngiliz gezgine⁶ bir geceliğine ödünç vermiş, bu ödünç verme sırasında eserin aceleyle kopyası çıkartılmıştır. Bu gelişme sonrasında eser hatalarla dolu bir şekilde ve ailenin yayımlanmaması için verdiği tüm çabalara rağmen 1763 yılında Becket ve De Handt tarafından basılmıştır (2013, s.15). Dolayısıyla uzunca yıllar basılmayan eserin özellikle 1763 yılında, John Stuart'ın başbakanlığı sırasında izinsiz bir şekilde yayımlanmasının altında politik nedenler aramak mümkündür. Başbakanın kayınvalidesi Montagu'nün yazdığı mektuplar gibi seyahat yazını, Müslümanlık ve Doğu ile ilgili kalıplara ve alandaki doxaya karşı koyan, İngiliz kültürünü cesur bir şekilde eleştiren bir eserinin yayımlanması Lord John Stuart'ın politik kariyeri açısından zarar vericidir ve sembolik sermayesinin aşınmasına neden olacaktır. Kocasını III. George'un özel meclisine atanan Lady Bute izinsiz yayımlanan eserin aileyi etkileyebileceğinden dolayı öfke duyup kaygılanmıştır (Fernea, 1981, s. 337). Buna ek olarak başbakanın kayınvalidesi tarafından yazılmış böylesine sansasyonel bir esere okurların duyacağı merak ve gösterecekleri muhtemel ilgi de düşünülürse eserin yayımlanmasının yayıncıların iştahını kabartmış olması ihtimali de göz ardı edilmemesi gereken bir ayrıntıdır. Sonuç olarak, aristokrat bir kadın olan Montagu'nün eserlerinin basılmasını küçük düşürücü bir eylem olarak görmesi, yazarlık yaparak kadının kendini kamuya açmasını

olmamakla birlikte çocukları üzerinde de hiçbir hakkı yoktu (Crawford, 1988, ss. 88-89).

⁶ Kopyayı çıkartan gezginlerden birinin yayıncısı Thomas Becket ile bağlantısı vardır.

toplumun tasvîp etmemesi ve ayrıca Türklük, Müslümanlık, Doğu ile ilgili seyahat yazınına alanında var olan doxaların dışında bir anlatım tarzı benimseyen Montagu'nün eserinin basılması durumunda kabul görmeyip dışlanacağı ve bu sebeple hem kendi ailesinin hem de kızının ailesinin imajına zarar vereceği düşüncesiyle bastırılarak bir çeşit simgesel şiddete uğradığını söylemek mümkündür.

4. Eserin Türk çeviri repertuarındaki anlam ve işlevi: Türkçe'de *Mektuplar* çevirileri

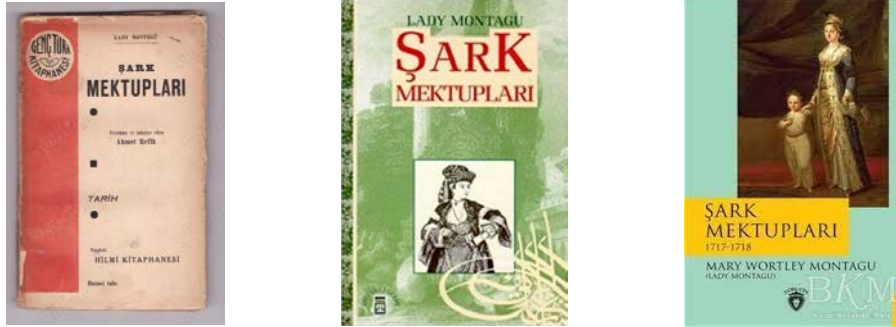
Cumhuriyet döneminde (harf inkılabı- 1928 sonrası) İngilizce'den Türkçe'ye yapılan çeviri seyahat eserleri bütüncesine göre İngilizce'den Türkçe'ye en çok çevrilen seyahat eseri Montagu'nün yazdığı mektuplardan oluşan seçkilerdir. Seçki denmesinin nedeni bu çevirilerin Montagu'nün *Mektuplar*'ının tamamının değil, özellikle Osmanlı topraklarında yolladığı mektuplar olmak üzere Montagu'nün *Mektuplar*'ından oluşan seçkilerin çevirilerinden oluşmasıdır.

Yayın Yılı	Türkçe Başlık	Çevirmen	Yayınevi
1933	Şark Mektupları	Ahmet Refik Altınay	Hilmi Kitaphanesi
1939	1717-1718 DE (Lale Devri Başlarında) TÜRKİYE	Reşad Ekrem Koçu	Çığır Kitabevi
1963	Türkiye Mektupları	Aysel Kurutluoğlu	Tercüman Yayınları
1973	Türkiye'den Mektuplar	Bedriye Şanda	Yenilik Yayınları
1996	Doğu Mektupları	Murat Aykaç Erginöz	Yalçın Yayınları
1998	Şark Mektupları	Ahmet Refik Altınay Yayına Hazırlayan Dursun Gürlek	Timaş Yayınları
2004	Doğu Mektupları	Murat Aykaç Erginöz	Ark Kitapları
2009	Şark Mektupları	Asude Savan	Lacivert Yayıncılık
2014	Şark'tan Mektuplar	Selçuk Ünlü	Palet Yayınları
2016	Doğu Mektupları	Murat Aykaç Erginöz	İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları
2022	Şark Mektupları 1717-1718	Ahmet Refik Altınay çevirisi Editör ve Sadeleştiren Deniz Uysal	Dorlion Yayınları

Tablo 7 - Montagu'nün *Mektuplar*'ının Türkçe Çeviri, Yeniden Çeviri ve Yeniden Basımları⁷

⁷ Tablodaki çeviriler dışında, Sami Ferniel de eserden yalnızca bir mektubu (18 Nisan 1717 tarihli mektup) çevirmiştir ve bu çeviri Tercüme dergisinin 1964 yılında yayımlanan Mektup Özel Sayısında (ss. 342-346) yer almıştır.

İlk kez Ahmet Refik Altınay⁸ tarafından dilimize çevrilen *Mektuplar*, günümüze dek birçok kez yeniden çevrilmiş ve yeniden basılmıştır. *Mektuplar*'ın yedi farklı çevirmeni olduğu görülür. Bunlar basım sırasına göre Ahmet Refik (1933), Reşad Ekrem Koçu (1939), Aysel Kurutluoğlu (1963), Bedriye Şanda (1973), Murat Aykaç Erginöz (1996), Asude Savan (2009) ve Selçuk Ünlü (2014)'dür. Ahmet Refik ve Murat Aykaç Erginöz çevirileri farklı yayınevleri tarafından yeniden basılmıştır. 1933 yılında kitap olarak basılan Ahmet Refik çevirisi 1998 yılında Timaş Yayınları tarafından, 2022 yılında ise Dorlion Yayınları tarafından yeniden basılmıştır. Timaş Yayınlarından çıkan baskıda tercüme ve tahşiye eden Ahmet Refik, yayına hazırlayan Dursun Gülek olarak geçmektedir. Çeviri "Osmanlı Serisi"nin bir parçası olarak çıkmıştır. Eserin 1933 yılında Hilmi Kitaphanesi'nin yayımladığı nüshanın tıpkıbasımı olduğu ve kitaba ayrıca konu ile ilgili gravürler eklendiği bilgisi verilmektedir. Kitap incelendiğinde, bazılarında kaynak belirtilmese de John Frederick Lewis, Thomas Allom ve H. Lalaisse gibi ressamardan alınmış 16 gravür eklendiği görülmektedir. Ahmet Refik çevirisinin bir diğer baskısı ise Dorlion Yayınları tarafından yapılmıştır. Timaş Yayınlarından farklı olarak çeviri sadeleştirilmiş ve önsözden başlayarak editör notları eklenmiştir. Çeviriye editör Deniz Uysal tarafından toplamda 116 dipnot eklenmiştir.

Şekil 1 - Montagu'nün *Mektuplar*'ının Ahmet Refik Çevirisi ve Yeniden Baskıları, sırasıyla 1933 Hilmi Kitaphanesi-1998 Timaş Yayınları-2022 Dorlion Yayınları

Çevirisi yeniden basılan bir diğer çevirmen Murat Aykaç Erginöz'dür. 1996 yılında Yalçın Yayınlarından çıkan çeviri 2004 yılında Ark Yayınları, 2016 yılında ise İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları tarafından yeniden basılmıştır.

⁸ Bundan sonra bu çalışmada Ahmet Refik olarak anılacaktır.

Şekil 2 - Montagu'nün *Mektuplar*'ının Murat Aykaç Erginöz çevirisi ve yeniden baskıları, sırasıyla 1996 Yalçın Yayınları-2004 Ark Yayınları-2016 İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları

4.1. Düşüncelerin Uluslararası Dolaşımının Koşulları

Bourdieu yabancı bir eserin anlam ve işlevinin belirlenmesinde üretim alanı kadar alımlama alanının da önemli olduğunu aktarır. Bunun ilk nedeni eserin üretim alanındaki anlam ve işlevinin yeni girdiği alanda çoğunlukla hiç bilinmemesidir. Bir diğer nedeni ise yerel alandan yabancı alana yapılan transfer sürecinin bir dizi sosyal işleme tabii olmasıdır. Bu sürecinin ilk aşamasını seçim süreci oluşturur. Bu noktada ne çevrilecek, ne yayımlanacak, kim çevirecek ve kim tarafından yayımlanacak gibi sorular önem arz etmektedir. Seçim sürecini etiketleme ve sınıflandırma süreci takip eder. Eserin hangi serinin parçası olarak yayımlanacağı, çevirmenin kim olacağı ve önsözü kimin yazacağı konuları bu sürece dahildir. Son süreç ise okuma sürecinin kendisidir çünkü yabancı okurlar metni farklı bir şekilde algılamaktadır ve bu yüzden metinde onları ilgilendiren konular kaçınılmaz olarak farklı bir üretim alanının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bourdieu metinlerin alımlama alanına girme koşullarını ve şeklini daha fazla araştırılması gereken acil ve önemli bir alan olarak görmektedir. Transfer süreciyle ilgili Bourdieu'nün bir diğer önemli tespiti de “çıkar” kavramıdır. Buna göre bir yazarın bir ülkeye tanıtılmasında her zaman bir çıkar vardır (1999, s. 222). Tüm bunlara paralel olarak bu çalışma da Montagu'nün *Mektuplar*'ının Ahmet Refik çevirisiyle girdiği yeni alımlama alanındaki transfer sürecini tartışmaya açmaktadır.

4.2. Toplumsal Bir Eyleyici Olarak Ahmet Refik ve “Şark Mektupları” (1933) Çevirisi

Mektuplar Türkçe'ye ilk kez Ahmet Refik tarafından çevrilmiştir. Eser ilk olarak Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası'nda “Ahmed salis devrine dair; Madam Montegü'nün mektupları” adıyla tefrika olarak yayımlanmış⁹, 1933

⁹ Ahmet Kuşat “Türk Tarihi ile ilgili Makaleler Bibliyografyası” (1961) isimli çalışmasında Ahmet Refik'in "Ahmed salis devrine dair; Madam Montegü'nün

yılında ise İbrahim Hilmi Çığıracı'nın sahip olduğu Hilmi Kitaphanesi'nde "Şark Mektupları" adıyla kitap olarak basılmıştır. Eserde Montagu'nün Osmanlı topraklarındayken yazdığı yirmi mektubun çevirisi yer almaktadır. Halkbilimci ve edebiyat araştırmacısı Bayrı "Türkiye Seyahatnameleri" isimli yazısında bu çevirinin önemini vurgulayarak şunları söyler:

Milletimiz hakkında türkçe yazılmış kitap, pek azdır. Fakat buna mükabil yabancı dillerde Türkiyeye dair epeyce eser bulabiliriz. Çoğu bizce de tanınan bu eserlerin sırasile dilimize çevrilip neşredilmesi çok faydalı ve tarihimiz için oldukça büyük bir kazanç telakki edilebilirse de, şimdiye kadar bu ehemmiyetli işe teşebbüs eden olmamış, yalnız ustad Ahmet Refik, Madam Montagu'nün Şark Mektuplarını türkçeye naklederek, önce "Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası"nda tefrika halinde neşrettiği gibi, senelerce sonra da kitap şeklinde bastırmıştır. (1939, s. 65)¹⁰

Toplumsal bir eyleyici olarak Ahmet Refik'in habitusunu yani kişisel tarihini incelemek, çeviriye dair tercihlerini anlamlandırmada yardımcı olacaktır. Ahmet Refik'in babası Sultan Abdülaziz'in vekilharcıdır (satın alma ve harcama görevlisi). Yani bir saray görevlisidir. Ahmet Refik ilk öğrenimini Vişnezade Sıbyan Mektebinde, orta öğrenimini Beşiktaş Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri İdadisi'nde tamamlar. 1898 yılında Mekteb-i Harbiye'yi birincilikle bitirir ve subay olarak mezun olur. Yani Ahmet Refik iyi eğitim almış, imtiyazlı bir sınıftan gelen, kültürel sermayesi yüksek bir eyleyicidir.

Yaşlıları arasında "hoca", "müverrih" olarak anılan Ahmet Refik (Türk, 2011, s. 355) uzun yıllar askeri okullarda Fransızca, Coğrafya ve Tarih öğretmenliği yapar. İnalçık'a göre Ahmet Refik'in İdadi mektebinde öğrendiği Fransızca dil bilgisi, o dönemin birçok aydını gibi onun da yaşamı boyunca Batı fikir dünyasıyla yakından tanışmasını sağlamıştır (2006, s. 6). Ahmet Refik, daha sonra Genelkurmay Başkanlığına dönüşecek olan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'nde ve Türk Tarih Encümeni'nde görev yapar. Balkan savaşları sırasında sansür müfettişi olarak görevlendirilir. Savaş bittikten sonra, 1913 yılında askerlikten emekli olup bir süre bazı medreselerde tarih öğretmenliği yapsa da I. Dünya Savaşı çıkınca tekrar

mektupları" adıyla Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası yayımlanan tefrikaların cilt, sayı ve sayfa numaralarını şu şekilde aktarmaktadır:

4.cilt, 19.sayı (1 Nisan 1329/1911), ss. 1205-1212, 2 resim metin içinde; ss. 1212-1219, iki mektup; 20. Sayı (1 Haziran 1329), ss. 1273-1281, 21. Sayı (1 Ağustos 1329), ss. 1344-1349; 22.sayı (1 Teşrinievvel 1329), ss. 1401-1405; 23.sayı (1 Kanunuevvel 1329), ss. 1467-1480; 24. Sayı (1 Şubat 1329), ss. 1541-1547; 5.cilt 25. Sayı (1 Nisan 1330), ss. 23-35; 27. Sayı (1 Ağustos 1330), ss. 183-191; 6.cilt 31. Sayı (1 Nisan 1331), ss. 410-418; 32. Sayı (1 Haziran 1331, ss. 479-499).

¹⁰ Aksi belirtilmedikçe çalışmada yapılan doğrudan alıntılar basıldığı şekliyle verilmiş, yazım yanlışları düzeltilmemiştir.

askere alınır ve Sansür Genel Müfettişliği'nde görev yapar. Bu sırada Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı suçlayan, Türkiye'ye ihanetinden bahseden bir yazısı nedeniyle o sırada sadrazam olan Mısırlı Sait Halim Paşa kendisini arpa saman memuriyeti gibi bir görevle Ulukışla'ya gönderir. Hastalığı sebebiyle kısa bir süre sonra İstanbul'a geri dönmesine izin verilir ve Hazine-i Evrak (Arşiv)'ta işe başlar. 1918'de İstanbul Darülfünun'da Osmanlı Tarihi kürsüsüne atanır. 1925'te ise Türk Tarih Encümeni başkanlığına getirilir (Özcan, 1989, ss. 120-121; Til, 1950, s. 5).

Ahmet Refik öğrencilik yıllarından başlayarak yüzü aşkın kitap yayımlamış, gazete ve dergilerde binlerce araştırma dizisi, tarihi hikâye, tarihi tefrika yazmıştır (Gökman, 1978, s. xi). Ahmet Refik'in hikayelediği tarih olayları, birçok romandan fazla rağbet bulmuştur (Türk, 2011, s. 355). “Türk Milletinin içerideki mükemmelliğiyle, dışarıda tanınması ancak lisanın mükemmeliyeti ve o dilde yazılacak eserlerin çoğalmasıyla mümkün olabilecektir” (akt. Gökman, 1978, s. 81) diyerek telif eserlerle ilgili görüşünü de açıkça belirtmiştir. Tan'a göre Ahmet Refik'in en büyük hizmeti halkın tüm tabakalarına tarih sevgisini aşılmasıdır. Tarihi şiir yapan adam olarak bahsettiği Ahmet Refik'in halka tarihi sevdirmek için tarihe şiir çeşnişi verdiği söylemektedir (1938, s. 3). Yani Ahmet Refik'in tarihi yavanlıktan kurtaran, ona lezzet katan bir tarzı vardır. Til'e göre de akıcı bir üslubu ve güzel bir anlatış tarzı olan Ahmet Refik bu yazış tarzını çoğunlukla gazetecilik hayatına borçludur. Büyük bir okur kitlesi tarafından tanınan yazarın kitapları çok kısa zamanlarda yeni baskılar yapmış ve çok satmıştır. Ahmet Refik birçoğu bestelenen şiirler de yazmış ve bunları *Gönül* (1932) başlıklı kitapta toplamıştır (1950, s. 5).

Tarihi sevdiren adam olarak anılan Ahmet Refik, modern Türk tarihçiliğinin kurucuları arasındadır. Gazete ve dergilerde aydın halk için yazdığı yazıların yanı sıra Avrupa tarihçiliğini tanıtan, ilk defa Osmanlı belgelerini geniş ölçüde kullanan ve yayımlayan, ilginç konular üzerine incelemeler yapan, yalnızca siyasi tarihle değil, sosyal ve ekonomik tarihle de ilgilenen bir tarihçidir (İnalçık, 2006, s. 6). Peyami Safa ondan imparatorluğun son ve halkın ilk tarihçisi olarak bahseder (1937, s. 3). Ahmet Refik çocuklar için de tarih kitapları ve tarih ders kitapları yazmıştır. Telif eserler bakımından çok üretken bir yazar olan Ahmet Refik tarih alanında simgesel sermayesi yüksek bir eyleyicidir.

Milliyetçi bir bakış açısına sahip olan Ahmet Refik, tarihsel bir duyarlılıkla kültürel aktarımın önemini ayırdında bir çevirmendir. Bir ülkenin ve halkın yalnızca kendi birikimleriyle kalkınıp gelişemeyeceğinin bilinciyle kültür planlaması için çevirinin vazgeçilmez olduğunu düşünür ve sunları aktarır:

Türklük her şeyin üstünde tutulmalıdır. Bununla beraber Avrupa toplumundan şimdiye kadar geri kalmamıza neden olan noksanlar da tamamlanmalıdır. Türklerin en büyük felaketleri

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, uyanma devrine ilgisiz kalmalarıdır. Bu yanlışını onarmak için klasik eserler dilimize çevrilmeli, Batı düşünüş ve görüşü ile tamamen alışkanlık kurulmalıdır. (akt. Gökman, 1978, s. 81)

Ahmet Refik Fransızca'dan çeviriler yapmıştır (Gökman, 1978; Montagu, 1939, Koçu Önsözü; Özcan, 1989)¹¹. Yayınevlerinde kitap yayımlamanın dışında bu çeviri becerisi sayesinde İkdam gazetesinde Fransızca çevirmen olarak çalışmıştır (Til, 1950, s. 5). Ölümünün ardından Cumhuriyet gazetesinde çıkan haberde “Osmanlı tarihini yalnız vak’anivüslerin kaydetmediğini -garb müverrihlerinden tercüme yapılarak- halka öğretti” (“Büyük kayıp: Büyük müverrih Ahmet Refik dün vefat etti”, 1937, s. 3) denilerek telif tarih eserlerin yanı sıra batılı tarihçilerden yaptığı çevirilerle de tarih alanına yaptığı katkılara gönderme yapılmaktadır.

Ahmet Refik'in kitaplarının ve çevirilerinin basılmasında sosyal sermayesinin yüksek olmasının da katkısı olduğu söylenebilir. Ahmet Refik'i Türk halkına tanıtan ve pek çok kitabını yayın dünyasına kazandıran Hilmi Kitaphanesi'nin sahibi İbrahim Hilmi Çığıracı hem yakın bir arkadaşı hem de önemli bir destekçisidir (Ocak, 2000, s. 187). Yayın dünyasının aktif bir hamisi olan Çığıracı pek çok telif ve tercüme eseri Türk kültür dünyasına kazandırmıştır. Arapça ve Farsça'nın yanı sıra İngilizce, Fransızca ve Rusça dillerinden askeri, felsefi, siyasi, edebi ve dini metinlerin çevirilerini yayımlamıştır. Tercüme edilecek eserleri bizzat kendisinin seçtiği ve ilgili

¹¹ *Mektuplar*'ı Türkçe'ye çeviren bir diğer çevirmen Reşad Ekrem Koçu çevirisine yazdığı önsözde, Ahmet Refik gibi kendisinin de eseri Paul Boiteau'nun kaleminden çıkmış Fransızca çevirisi *Lettres Choisies de Lady Montagu* (1835)'yü kullanarak Türkçe'ye çevirdiğini söyleyerek Ahmet Refik'in Fransızca ara dil kullandığını belirtmektedir (Montagu, 1939, Koçu Önsözü, s. 5). Ahmet Refik üzerine yapılan çalışmalar ve hakkındaki diğer kaynaklar da çevirilerini Fransızca'dan yaptığını göstermektedir. Bu noktada *Mektuplar* çevirisinde tartışılması gereken bir nokta ortaya çıkmaktadır. Montagu'nün yazdığı mektuplardan yirmi tanesi Osmanlı topraklarındayken yazılmıştır. Ahmet Refik'in öğrencisi ve asistanı olan Koçu'nun Ahmet Refik'in kullandığını söylediği Paul Boiteau D'Ambly çevirisi *Lettres Choisies de Lady Montagu* incelendiğinde Montagu'nün Osmanlı topraklarındayken yazdığı on yedi mektubun çevrildiği görülmektedir (Bknz. Ek 1). Ahmet Refik çevirisi ise yirmi mektuptan oluşmaktadır (Bknz. Ek 2). Yani Ahmet Refik çevirisi Montagu'nün Osmanlı topraklarındayken yazdığı mektupların sayısına ve sırasına uygun olup Fransızca çevirideki gibi bir eksiklik bulunmamaktadır. Ahmet Refik'in *Mektuplar*'ı İngilizce orijinalinden çevirdiğine ya da İngilizce'den çeviriler yaptığını dair hiçbir bilgi olmaması, tüm kaynakların Fransızca'dan çeviriler yaptığını aktarması ve Koçu'nun Ahmet Refik'in de eseri Fransızca'dan çevirdiğine dair beyanı dikkate alındığında, Ahmet Refik'in Fransızca çeviride olmayan üç mektubu (33, 37 ve 42 numaralı mektuplar) çevirisine ne şekilde eklediği belirsiz bir nokta olarak kalmaktadır. Koçu'nun verdiği bilgide bir yanlışlık olabileceği, Ahmet Refik'in günümüzde ulaşılabilir olmayan farklı bir baskıdan faydalanmış olabileceği hususu da göz ardı edilmemelidir.

alanda işin ehli çevirmenlerle çalıştığı bilinmektedir (Üstün-Külünk, 2018, ss. 185-186).

Ahmet Refik'in Çığıracan ile ilk karşılaşması bir gün Çığıracan'ın kütüphanesine giderek Fransızca'dan bir takım edebi eserler, şiirler tercüme ettiğini, bunları basıp basamayacaklarını sormasıyla olmuştur. Bu karşılaşma sonrasında Çığıracan Ahmet Refik'i tarih alanında nasıl teşvik ettiğini ve aralarında geçen konuşmayı şu şekilde anlatır:

Ben bunca fütihat ve tarihimizin vak'a ve kahramanlarını yazacak adam arıyorum, bulamıyorum. Gençsiniz, isterseniz iyi bir tarihçi olabilirsiniz., “tarihle hiç meşgul olmadım” dedi. “Madem ki iyi Fransızca biliyorsunuz; Ben size kitaplar tarihler vereyim. Bunlardan ilham alırsınız ve istediğim eserleri yazarsınız.” “Peki” dedi. Kendisine Naima, Peçevi, Ata, Hayrullah ve Murad beyin tarihlerini verdim ve “ilk olarak bana meşhur Türk komutanlarının hal tercümelerini yazın!” dedim. Yazdı, getirdi. İslam tarihlerinden bir kaçını verdim. Bunlara bakarak “Gazavat-ı Peygamberi”yi yazdı. Türk zaferlerine ait bir eser yazmasını teklif ettim. Bundan “Sahaif-i muzafferiyeti Osmaniye” kitabı doğdu. Bu üç kitabın üçünü de bastık. Böylece Ahmet Refik bey bir tarihçi olarak tanındı, iltifatlara mazhar oldu, cesareti arttı, tarihe karşı hevesi fazlalaştı. (akt. Ruşen, 1946, s. 2)

Çığıracan Avrupa yayın dünyasını tanıyan, yakından takip eden bir kişidir. Altı ciltlik tarih kitabı *Büyük Tarih-i Umumi* (1912)'yi yazması konusunda da Ahmet Refik'i teşvik etmiş, hatta farklı ülkelerden geniş kapsamlı tarih kitaplarını Türkiye'ye getirtmiştir. Çığıracan tarihe çok değer veren ve tarih okumanın gerekli olduğuna inanan bir yayıncıdır. Ona göre bir milletin yükselmesini sağlayan araçlardan biri de tarihtir. Osmanlı Devleti'nin tarihe önem vermemesi dolayısıyla vatan ve millet duygularından habersiz yaşadığını düşünür. İkinci meşrutiyet dönemi içerisinde yayımlanan *Büyük Tarih-i Umumi* (1912)'nin birinci cildine yazdığı önsözde henüz ortada mükemmel bir tarih kitabı olmadığını, çevrilen eserlerin ise başka bir milletin eğilimlerine ve düşünsel düzeylerine göre ele alındıklarından, Türk milletinin uyanışına neden olmadıklarını ileri sürer. Ona göre Türkler için en mükemmel ve güvenilir tarih Alman, İngiliz, Fransız ve İtalyan tarih kitaplarının her birinden ayrı ayrı yararlanarak hazırlanacak, Türk milletinin gereksinimlerine yanıt verecek ve fikri düzeyine uygun olacak bir tarihtir (Ocak, 2000, ss. 188-189). Yazılan önsözde gerçekleri anlatan önemli bir tarihi belge olarak sunulan ve buna ek olarak güvenilir bulunduğu İngiliz kaynaklı bir eser olan *Mektuplar*'ı yayımlaması, tarihe çok önem veren bir hamisi olan Çığıracan'ın yayıncılık anlayışına uygun bir eylem olarak değerlendirilebilir. “Dönemin önemli bir değişim öznesi olarak eserlerin tanım, seçim ve üretiminde etkin rol oynayan” (Üstün-Külünk, 2018, s. 196) Çığıracan, bir hamisi olarak hem telif hem çeviri eserler konusunda Ahmet

Refik'i teşvik etmiş ve desteklemiş olması dolayısıyla Ahmet Refik'in habitusunun şekillenmesinde ve elde ettiği simgesel sermayeyi biriktirmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ahmet Refik'in habitusu incelendiğinde çevirmek için *Mektuplar*'ı seçmiş olması şaşırtıcı değildir. Toprak, birinci dünya savaşından önce ve sonra Ahmet Refik'in geçirdiği değişimden bahseder. Mektepli bir Osmanlı subayı olarak yetişen Ahmet Refik I. Dünya savaşı öncesinde İttihat ve Terakki'ye sempati duyup Abdülhamid'i eleştirirken, savaş sonrasında yaşanan hezimetle bu sempatiyi yitirmiş ve Abdülhamid devri hakkındaki görüşleri radikal bir biçimde değişerek İttihatçı yönetimi ayak takımı olmakla suçlamıştır. Millî Mücadele'nin ertesinde Ankara'daki hükümetle ilişkileri iyice kötüleşmiş ve 1933 yılında yapılan Üniversite Reformuyla Darülfünun Osmanlı Tarihi kürsüsü müderrisliği son bulmuştur (2010, s. 3). Dolayısıyla Osmanlı'dan son derece olumlu bir şekilde bahseden, kimi yönleriyle onu öven *Mektuplar*'ı çevirmek üzere seçmesi onun Osmanlı'ya karşı duyduğu sempati ve bağlılığın bir sonucu olarak okunabilir.

Ahmet Refik tarafından çevrilen “Şark Mektupları”nın kapağında büyük harflerle “TARİH” yazmaktadır. Hem edebi hem tarihi özellik taşıyan (Maden, 2008, s. 148), kurgu/kurgu dışı olarak sınıflandırılması bakımından tartışmaların yürütüldüğü seyahat eserleri böylelikle dilimize yapılan bu çeviride bir tarih eseri olarak kabul edilmiş ve Türk okura bu şekilde sunulmuştur. Ahmet Refik çevirisine yazdığı önsözde Montagu için “verdiği hakiki ve ciddi malumat bizim için pek kıymetlidir” (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 6) diyerek Montagu'nün kendi öz imgesiyle uyum içinde bir anlatımda bulunduğunu belirtir. Bir diğer deyişle eserde Montagu İngiltere'deki anlatı üzerine yerleşmiş eril dili tekrarlamak yerine ataerkil ortodoks bakış açısını reddederek dişil bir dil kullanmıştır. Ahmet Refik yazdığı önsözde sık sık eserin ne kadar önemli bir tarihi belge olduğuna vurgu yapmıştır. Farklı dönemlerde İstanbul'a gelen elçilerin yazdıkları hatıraları, mektupları ve eserleri Türkiye tarihine ait en önemli belgelerden biri olarak gören Ahmet Refik (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 3), “tarihimizde göz ardı edilmiş Sultan Üçüncü Ahmed döneminin en önemli tarihi vesikası” (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 6) diyerek yine eserin tarih yönüne vurgu yapmıştır.

Ahmet Refik çeviri eserde “tercüme ve tahşiye eden” olarak anılmaktadır. Tahşiye eden denmesinin nedeni Montagu'nün bahsettiği bazı kişi, yer ve olaylara dipnot eklemiş olmasıdır. Tarihi belgelerde kişi, yer ve olaylar çok önemli olduğu için Ahmet Refik çevirisine dipnotlar koymuş, dahası bu dipnotlarda kimi zaman ek kaynak eklemiş, kimi zaman Montagu'nün verdiği bilgileri düzeltmiştir. Örneğin Montagu'nün “Dün Fransa sefirinin zevcesi* ile beraber zati şahaneyi camiye giderken gördük” (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 37) cümlesine dipnot eklemiştir. O dönemki Fransa sefiri hakkında bilgi verdikten sonra sefirin virudu teşfirat,

yani ziyaretçi defteri diyebileceğimiz deftere Montagu'nun gelişiyile ilgili kaydettiği notu uzun uzun dipnot olarak vermiştir. 37. sayfada başlayan bu dipnot 41. sayfada sona ermektedir. Benzer şekilde İsveç kralının Türklerden satın aldığı bir mumyayla ilgili Montagu'nun anlattıklarına dipnot ekleyerek on sekizinci yüzyılın önemli Osmanlı tarihçilerinden Raşid'in *Raşid Tarihi* (1153) isimli eserinden alıntı yapmış ve Montagu'nun anlattığı olayı Raşid'in eserinde nasıl anlattığını dipnota eklemiştir (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 93). Dönemi çok iyi bilen Ahmet Refik tarihsel bağlamı oluşturmak için bu bilgileri dipnot olarak eklemiştir. Ayrıca Hafize Sultan'ı ziyaretinde Montagu'nun padişahın haremde kız seçimiyle ilgili öğrendiklerini aktarırken “Ötedenberi işaa edildiği üzere, Padişah hangi kızı isterse ona bir mendil attığının kat'iyen doğru olmadığını söyledi” (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 111) cümlesine de dipnot eklemiştir ve “Bunu Ricaut yazmıştı, ona taş atıyor” bilgisini vererek bu alandaki uzmanlığını ortaya koymuştur. Ahmet Refik bazı yerlerde de bir tarihçi olarak Montagu'nun yanlış bilgilerini düzeltmiştir. Örneğin Montagu'nun “Birinci selim* camiini görmeye gittim” (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 83) dediği yeri dipnotunda “İkinci olacak” diyerek düzeltmiştir. Benzer şekilde, bir camiye ziyaret eden Montagu cami hocasından “derviş” diye bahsedince bu bilgiyi de “Hoca demek istiyor” (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 85) diyerek düzeltmiştir. Bir tarihçi olarak habitusuyla örtüşen bir metni çevirmekte olan Ahmet Refik, tarih alanındaki kültürel sermayesini metnin belli bir tarihsel bağlama oturması için etkili bir şekilde kullanmıştır.

5. SONUÇ

Bir Osmanlı subayı olarak yetişmiş, Osmanlı'ya bağlılık duyan ve simgesel sermayesi yüksek bir eyleyici olan Ahmet Refik'in Montagu'nun *Mektuplar*'ı gibi Osmanlı'ya karşı son derece olumlu izlenimler sunan bir seyahat eserini çevirmek üzere seçmesi habitusuna, dünya görüşüne uygun bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Refik'in Fransızcadan yaptığı diğer çeviriler incelendiğinde *Muhtasar Tarihi Medeniyet* (1912), *Tarihi Medeniyet* Cilt 1-3 (1912), *Tarih ve Müverrihler* (1932) ve *Şark Mektupları* (1933) dışındaki tüm çevirilerin askerlik mesleğiyle ilgili metinler olduğunu görmekteyiz (Bknz. Ek 3). Ahmet Refik'in *Mektuplar*'ı çevirmesini, metne “hakiki ve ciddi malumat” (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 6) taşıyan tarihi bir belge olarak yaklaşmasında ve kendi tarih anlatısıyla büyük ölçüde örtüşmesinde arayabiliriz. Ahmet Refik'e göre Türkiye tarihiyle ilgili bilgileri Divan-ı Hümayun kayıtlarından, dergilerden ya da diğer şahsi kitaplardan elde etmek mümkündür ancak devirlerin ilerleyişini, özellikle de İstanbul şehrinin “velveleli” hayatını bunlar gibi resmi ve kısa belgelerden elde etmek son derece zordur (Montagu, 1933, Ahmet Refik Önsözü, s. 6). Bir diğer deyişle, Ahmet Refik'in tarih alanındaki sermayesi ve alana hakimiyeti düşünülürse, Montagu'de diğer tarihi kaynaklarda, başka tanıklıklarda bulunamayacak ayrıntılar bulmuştur. İngiltere'deki anlatı üzerine yerleşmiş eril dili tekrarlamak yerine ataerkil Ortodoks bakış açısını reddederek dişil bir dil

kullanan, bir kadın gözüyle bakan Montagu yepyeni konulara değinmiş, dikkatli gözlemlerde bulunmuş ve görsel imgelerle yüklü grafik ayrıntılar vermiştir. Bu da tarih alanına yatırım yapan Ahmet Refik için bulunmaz bir kaynak olarak ele alınmasına sebep olmuştur.

Eserin özellikle tarih alanında simgesel sermayesi yüksek bir tarihçi olan Ahmet Refik tarafından çevrilmesi beraberinde belirli bir etiketlenmeyi de getirmiş ve eserin tarih yönüne odaklanması ve edebi yönünün göz ardı edilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle *Mektuplar* bir tarih vesikası, tarihi bir kaynak olarak kategorize edilmiştir. Buna ek olarak, üretildiği alanda çok uzun yıllar basılmayıp simgesel şiddete maruz kalan *Mektuplar* Ahmet Refik tarafından yapılan çeviriyle girdiği yeni alanda önemsenmiş ve Osmanlı'yı ötekileştirmeyen, düşmanlaştırmayan hümanist bir perspektiften getirdiği bakış açısı dolayısıyla simgesel bir değer yüklenmiştir. Said'in de belirttiği gibi Şarkiyatçı söylem çok güçlü bir çekim yaratıp bu söylemin dışına çıkabilmeyi çok zor kılmıştır. Öte yandan Said sık sık eleştirildiği gibi karamsar değildir. Vico, Herder, Mozart (1978, s. 118) gibi "Einfühlung" yani duygudaşlık sahibi isimler, Clifford Geertz (1978, s. 326) gibi sosyal bilimciler bu ötekileştirici tavrı aşmayı başarıp temsil ettikleri halklara karşı kavrayıcı ve kapsayıcı bir dil geliştirmeyi başarmış entelektüellerdir. Montagu de Osmanlı üzerine yazdığı dengeli ve kapsayıcı, doxalara saplanıp kalmayan anlatısıyla bu örneklere eklenebilecek bir isimdir diyebiliriz. Bourdieu (1999)'nün fikirlerin uluslararası dolaşımında bir yazarın yeni bir ülkeye transfer sürecinin her zaman bir çıkarla yapıldığı görüşü de bu noktaya değinmektedir. Lady Montagu'nün anlatısının Türkçe'ye yapılan çeviriler yoluyla girdiği yeni alanda yüz yıla yakın bir süredir böylesine güçlü bir şekilde dolaşımında kalması, tekrar tekrar çevrilip farklı yayınevlerince baskılarının sürekli yenilenmesi Bourdieu'nun (1999) tespitlerini doğrular niteliktedir diyebiliriz.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarlı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

KAYNAKÇA

- Altınay, A. R. (1912). *Büyük Tarih-i Umumi*. Hilmi Kitaphane-i İslam ve Askeri.
- Altınay, A. R. (1932). *Gönül*. Hilmi Kitaphanesi.
- Aravamudan, S. (1995). Lady Mary Wortley Montagu in the Hammam: Masquerade, Womanliness and Levantinization. *E.L.H.*, 62(1), 69-104.
- Baratta, L. (2013). Embassy to Constantinople: The Image of the Orient and the De-construction of the Canon in Lady Mary Wortley Montagu's Turkish Letters. I. Both, A. Saraçgil & A. Tarantino (Eds.). *Storia, Identita e Canoni Letterari* içinde (ss. 19-36). Firenze University Press.
- Barnes, D. (2012). The Public Life of a Woman of Wit and Quality: Lady Mary Wortley Montagu and the Vogue for Smallpox Inoculation. *Feminist Studies*, 38(2), 330-362. [doi:10.1353/fem.2012.0023](https://doi.org/10.1353/fem.2012.0023)
- Bayrı, M. H. (1939). Türkiye Seyahatnameleri. *Yeni Türk Mecmuası*, 7(74), 65-68.
- Baysal, A. (2009). Batılılar gözüyle harem: Gerçek ve fantezi. *Turkish Studies*, 4(1), 591-603. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.560>
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital (R. Nice, Çev.). J. G. Richardson (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (ss. 241-258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1999). The Social Conditions of the International Circulation of Ideas. R. Shusterman (Ed.). *Bourdieu: A Critical Reader* içinde (ss. 220-228). Blackwell.
- Bourdieu, P. (2013). *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi için* (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm* (B. Yılmaz, Çev.) (2.baskı). Bağlam Yayıncılık.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (N. Ökten, Çev.) (7.baskı). İletişim Yayınları.
- "Büyük kayıp: Büyük müverrih Ahmet Refik dün vefat etti". (1937, Ekim 11). *Cumhuriyet*.
- Calhoun, C. (2007). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. (G. Çeğin, Çev.). G. Çeğin & E. Göker & A. Arlı & Ü. Tatlıcan (Eds.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (ss. 77-129). İletişim Yayınları.
- Carr, H. (2002). Modernism and Travel. P. Hulme & T. Youngs (Eds.). *The Cambridge Companion to Travel Writing* içinde (ss. 70-86). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL052178140X>
- Crawford, J. (1988). Attitudes Towards Women in Eighteenth Century. *Journal of Thought*, 23 (Spring/Summer), 86-107.
- Deer, C. (2008). Doxa. M. Grenfell (Ed.). *Pierre Bourdieu: Key Concepts* içinde (ss. 119-130). Acumen.

- Doğan, M. (2016). *On Dokuzuncu Yüzyıl İngiliz Seyahat Edebiyatı'nda Osmanlı'nın; Osmanlı Seyahat Edebiyatında da Avrupalıların Yaklaşımları (Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Edwards, J. D. & Graulund, R. (2011). Introduction. J. D. Edwards & R. Graulund. (Eds.). *Postcolonial Travel Writing: Critical Explorations* içinde (ss. 1-16). Palgrave Macmillan.
- Ferne, E. W. (1981). An Early Ethnographer of Middle Eastern Women: Lady Montagu (1689-1762). *Journal of Near Eastern Studies*, 40(4), 329-338.
- Gökman, M. (1978). *Tarihi Sevdiren Adam: Ahmed Refik Altınay*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Grunday, I. (1993). Preface. R. Halsband & I. Grundy (Eds.). *Lady Mary Wortley Montagu: Essays and Poems and Simplicity, A Comedy* içinde (ss. v-xxi). Clarendon Press.
- Gündüz, A. (2007). *Turkey and Turks in British and American Travel Writing from 1850 to the Present* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Gündüz, A. (2020). *İslamı Çeviriyle Savunmak: Orientalism'in İlk Türkçe Çevirisi (1982) Bourdieucu Bir Analiz Çalışması*. Kriter Yayınevi.
- Halsband, R. (1960). *The Life of Lady Mary Wortley Montagu*. Oxford University Press.
- Halsband, R. (1969). Ladies of Letters in the Eighteenth Century. *The Lady of the Letters in the Eighteenth Century* içinde (ss. 29-51). William Andrews Clark Memorial Library.
- Heffernan, T. & O'Quinn, D. (2013). Introduction. T. Heffernan & D. O'Quinn (Eds.). *The Turkish Embassy Letters* içinde (ss. 11-34). Broadview.
- Hulme, P. & Youngs, T. (2002). Introduction. P. Hulme & T. Youngs (Eds.). *The Cambridge Companion to Travel Writing* içinde (ss. 1-13). Cambridge University Press.
- İnalçık, H. (2006). Türkiye'de Modern Tarihin Kurucuları. *Muhafazakar Düşünce*, 2(7), 3-44.
- Kabbani, R. (1993). *Avrupa'nın Doğu İmajı* (S. Tuncer, Çev.). Bağlam Yayıncılık.
- Kuşat, A. (1961). Türk Tarihi ile İlgili Makaleler Bibliyografyası. *Tarih Vesikaları Yeni Seri, I. Cild*. 3(18), 455-480.
- Lindsay, C. (2016). Travel Writing and Postcolonial Studies. C. Thompson (Ed). *The Routledge Companion to Travel Writing* içinde (ss. 25-33). Routledge.
- Lowe, L. (1991). *Critical Terrains: French and British Orientalisms*. Cornell University Press.
- Maden, S. (2008). Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37), 147-158.

- Maton, K. (2008). Field. M. Grenfell (Ed.). *Pierre Bourdieu: Key Concepts* içinde (ss. 49-65). Acumen.
- Melman, B. (2012). The Middle East/Arabia: 'the Cradle of Islam'. P. Hulme & T. Youngs (Eds.). *The Cambridge Companion to Travel Writing* içinde (ss. 105-121). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL052178140X>
- Montagu, M. W. (1763). *Letters of the Right Honourable Lady M__y W__y M__e; Written during her Travels in Europe, Asia and Africa, To Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe, Which Contain, Among other Curious Relations, Accounts of the Policy and Manners of the Turks; Drawn from from Sources that have been inaccessible to other Travellers*. Beckett & De Handt.
- Montagu, M. W. (1835). *Lettres Choies de Lady Montagu* (P. B. D'Ambly, Çev.). Hachette.
- Montagu, M. W. (1933). *Şark Mektupları* (A. R. Altınay, Çev.). Hilmi Kitaphanesi.
- Montagu, M. W. (Ahmet Refik Altınay Önsözü). (1933). *Şark Mektupları* (A. R. Altınay, Çev.). Hilmi Kitaphanesi.
- Montagu, M. W. (1939). *1717-1718de (Lale Devri Başlarında) Türkiye* (R. E. Koçu, Çev.). Çığır Kitabevi.
- Montagu, M. W. (Koçu Önsözü). (1939). *1717-1718de (Lale Devri Başlarında) Türkiye* (R. E. Koçu, Çev.). Çığır Kitabevi.
- Montagu, M. W. (1963). *Türkiye Mektupları* (A. Kurutluoğlu, Çev.). Tercüman Yayınları.
- Montagu, M. W. (1973). *Türkiye'den Mektuplar* (B. Şanda, Çev.). Yenilik Yayınları.
- Montagu, M. W. (1996). *Doğu Mektupları* (M. A. Erginöz, Çev.). Yalçın Yayınları.
- Montagu, M. W. (1998). *Şark Mektupları*. (A. R. Altınay, Çev.). D. Gürlek (Haz.). Timaş Yayınları.
- Montagu, M. W. (2004). *Doğu Mektupları* (M. A. Erginöz, Çev.). Ark Kitapları.
- Montagu, M. W. (2009). *Şark Mektupları* (A. Savan, Çev.). Lacivert Yayıncılık.
- Montagu, M. W. (2014). *Şark'tan Mektuplar* (S. Ünlü, Çev.). Palet Yayınları.
- Montagu, M. W. (Ünlü Önsözü). (2014). *Şark'tan Mektuplar* (S. Ünlü, Çev.). Palet Yayınları.
- Montagu, M. W. (2016). *Doğu Mektupları* (M. A. Erginöz, Çev.). İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Montagu, M. W. (2022). *Şark Mektupları 1717-1718* (A. R. Altınay, Çev.). D. Uysal (Ed.). Dorlion Yayınları.
- Ocak, B. (2000). Ahmet Refik Altınay'ın Büyük Tarih-i Umumi'sinin Yayın Öyküsü ve İbrahim Hilmi Çığırca'nın Tarih Anlayışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3)10, 187-189.

- Özcan, A. (1989). Ahmet Refik Altınay. *Türk İslam Ansiklopedisi*, (Cilt II), 120-121.
- Ruşen, R. (1946, Ocak 22). Hilmi Çığırancının ellinci yıldönümü münasebetile: ilk Türk kitapçısı. *Vakit*.
- Safa, P. (1937, Ekim 12). Hadiseler arasında: Ahmet Refik. *Cumhuriyet*.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Said, E. (1982). *Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu* (N. Uzel, Çev.). Pınar Yayınları.
- Said, E. (1993). *Oryantalizm* (S. Ayaz, Çev.). Pınar Yayınları.
- Said, E. (1999). *Şarkiyatçılık* (B. Ülker, Çev.). Metis Yayınları.
- Schubert, J. D. (2008). Suffering/Symbolic Violence. M. Grenfell (Ed.). *Pierre Bourdieu: Key Concepts* içinde (ss. 183-198). Acumen.
- Smethurst, P. (2009). Introduction. J. Kuehn & P. Smethurst (Eds.). *Travel Writing, Form and Empire: The Poetics and Politics of Mobility* içinde (ss. 1-18). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203890974>
- Spedding, P. (2009). Lady Mary Wortley Montagu, Manuscript Publication and the Vanity of Popular Applause. *Script and Print: Bulletin of the Bibliographical Society of Australia and New Zealand*, 33(1), 136-160.
- Tan, M. T. (1938, Ekim 12). Ölümünün yıl dönümünde rahmetli ahmet refik. *Cumhuriyet*.
- Thompson, C. (2011). *Travel Writing*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203816240>
- Thomson, P. (2008). Field. M. Grenfell (Ed.). *Pierre Bourdieu: Key Concepts* içinde (ss. 67-81). Acumen.
- Til, E. T. (1950, Mart 27). Müverrih ahmet refik: ahmet refik aynı zamanda meslekten yetişmiş bir gazeteci idi. *Akşam*.
- Til, E. T. (1950, Mart 28). Müverrih ahmet refik: ahmet refik gazetelerde mütercim, yazı işleri müdürü olarak çalıştı. *Akşam*.
- Til, E. T. (1950, Mart). Müverrih ahmet refik: ahmet refik hassas bir şairdi, “gönül” adlı bir şiir kitabı vardır. *Akşam*.
- Todd, J. (1985). Introduction. J. Todd (Ed.). *A Dictionary of British and American Women Writers 1600-1800* içinde (ss. 1-26). Rowman & Allanheld.
- Toprak, Z. (2010). Popüler Tarih Yazımı ve Ahmet Refik Altınay. *Ahmet Refik Altınay: İki Komite İki Kıtıl – Kafkas Yollarında* içinde (ss. v-viii). Tarih Vakfı Yayınları.
- Türk, İ. C. (2011). Osmanlı Son Dönem Tarihçi- Eğitimcisi Ahmed Refik (Altınay) ve Tarih Eğitimi. *History Studies*, 3(3), 351-362. http://dx.doi.org/10.9737/hist_362
- Urgan, M. (2015). *İngiliz Edebiyatı Tarihi* (9. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Üstün-Külünk, S. (2018). Bir Kültürel Değişim Öznesi Olarak Tüccarzade İbrahim Hilmi Çığırancın ve 1896-1963 Yılları Arasındaki Yayıncılık Faaliyetlerinde Tercüme Üzerine Söylemi. *Çeviribilim ve*

Uygulamaları Dergisi, Güz(25), 181-198.
<https://doi.org/10.37599/ceviri.533887>

Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), 587-614.
<https://doi.org/10.18513/egetid.69151>

EKLER

Ek 1: Paul Boiteau D'Ambly'nin İngilizce'den Fransızca'ya yaptığı *Mektuplar* çevirisi *Lettres Choiesies de Lady Montagu* (1853)

MEKTUP	Gönderilen Kişi	Yer	Tarih	Sayfa
1	A M. Pope Bay Pope'a	Belgrat	17 Haziran	s.1
2	A S.A.R. La Princesse de Galles Galler Prensesi'ne	Edirne	1 Nisan	s.10
3	A Lady Rich Zengin bir Hanıma	Edirne	1 Nisan	S.14
4	A L'abbe Başrahibe	Edirne	1 Nisan	s.20
5	A La Comtesse de Bristol Bristol Kontesi'ne	Edirne	1 Nisan	s. 29
6	A La Comtesse de Mar Mar Kontesi'ne	Edirne	1 Nisan	s.36
7	A M. Pope Bay Pope'a	Edirne	1 Nisan	s.42
8	A Mme Thistlethwayte Bayan Thistlethwayte'ye	Edirne	1 Nisan	s.51
9	A La Comtesse de Mar Mar Kontesi'ne	Edirne	18 Nisan	s.59
10	A L'abbe Başrahibe	Edirne	17 Mayıs	s.68
11	A L'abbe Başrahibe	İstanbul	29 Mayıs	s.79
12	A M. Pope Bay Pope'a	Belgrat	17 Haziran	s.85
13	A Mme Thistlethwayte Bayan Thistlethwayte'ye	Pera, İstanbul	4 Ocak	s.94
14	A La Comtesse de Mar Mar Kontesi'ne	Pera	16 Mart	s.97
15	A Lady Rich Zengin bir Hanıma	Pera	10 Mart	s.107
16	A La Comtesse de Bristol Bristol Kontesi'ne	xxx	xxx	s.111
17	A L'abbe Başrahibe	İstanbul	19 Mart	s.116

Ek 2: Ahmet Refik'in *Şark Mektupları* (1933) çevirisindeki mektuplar

MEKTUP	NO	Gönderilen Kişi	Yer	Tarih	Sayfa
1	XXIV 24	Mösyö Pope'a	Belgrat	17 Şubat 1717	s.13
2	XXV 25	Prens dö Gal'e	Edirne	1 Nisan 1717	s.19
3	XXVI 26	Milady ...'ye	Edirne	1 Nisan 1717	S.22
4	XXVI 26	Rahip ...'ye	Edirne	1 Nisan 1717	s.26
5	XXVII 27	Kontes B...ye	Edirne	1 Nisan 1717	s. 33
6	XXVIII 28	Kontes ...'ye	Edirne	1 Nisan 1717	s.41
7	XXX 30	Mösyö Pope'a	Edirne	1 Nisan 1717	s.46
8	XXXI 31	Madam S.S.'ye	Edirne	1 Nisan 1717	s.53
9	XXXII 32	Madam T.'ye	Edirne	1 Ağustos 1718	s.59
10	XXXIII 33	Kontes dö... 'ye	Edirne	18 Nisan 1717	s.62
11	XXXIV 34	Rahip ...'ye	Edirne	17 Mayıs 1717	s.70
12	XXXV 35	Rahip ...'ye	İstanbul	29 Mayıs 1717	s.78
13	XXXVI 36	Mösyö Pope'a	Belgrat köyü	17 Haziran 1717	s.84
14	XXXVII 37	Milady ...'ye	Belgrat köyü	17 Haziran 1717	s.87
15	XXXVIII 38	Madam T.'ye	Beyoğlu	4 Ocak 1718	s.91
16	XXXIX 39	Kontes de ...'ye	Beyoğlu	10 Mart 1718	s.95
17	XL 40	Milady ...'ye	Beyoğlu	14 Mart 1718	s.105
18	XLI 41	Kontes dö P.'ye	xxx	xxx	s.108
19	XLII 42	Kontes dö... 'ye	xxx	xxx	s.116
20	XLIII 43	Rahip ...'ye	İstanbul	17 Mayıs 1718	s.125

Ek 3: Ahmet Refik tarafından yapılan çevirilerin listesi – Muzaffer Gökman tarafından kaleme alınan *Tarihi Sevdiren Adam Ahmed Refik Altınay* (1978)'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Yayın Yılı	Yazar	Eserin Adı	Yayınevi
1899	Friedrich Der Grosse II	Büyük Frederik'in generallerine talimatı askeriyesi	Matbaa-i Tahir Bey
1899	Klasowitch, Gnrl	İdare-i harbe dair kavaid-i esasiye	Artin Asadoryan Şt. Mürettibiye Matbaası
1899	Rohenlohe, Prince	Piyade mektupları Cilt 1-3	Artin Asadoryan Şt. Mürettibiye Matbaası
1900	Napoleon I, Bonaparte	Birinci Napolyon'un emsal-i harbiye ve hikemiyesi	Şirketi Mürettibiye Matbaası – Kitaphane-i İslam ve Askeri
1901	Schellendorf, Von	Ahval-i hazıraya tatbikan piyadenin muharebesi hakkında mülahazat	A. Asadoryan Şirketi Mürettibiye Matbaası
1902	Napoleon I, Bonaparte	Napolyon'un asar-ı müntehabesi	Asadoryan Şt. Mürettibiye Matbaası
1903	Dragomirof	Bölüğün talim ve terbiyesi	Matbaa-i Tahir Bey – Malumat Kütüphanesi
1903	Dragomirof	Taburun talim ve terbiyesi	Matbaa-i Tahir Bey – Malumat Kütüphanesi
1903	Verdy du Vernois, Gnrl. Julius Von	Tarihi harp tatbikatı, 1870-71 Fransa Almanya harbine müsteniden	Kitaphane-i Askeri
1904	Goltz, Albay Von Der	Muharebeye dair nefer neler bilmelidir?	İbrahim Hilmi – Kitaphane-i İslam ve Askeri
1904	Hekert	Piyadeye, süvariye, topçuya karşı piyade ateşlerinin idaresi	Matbaa-i Tahir Bey
1909	Cullman, Von	Manga başı	Matbaa-i Artin Asadoryan ve Mahdumları – Kütüphanesi İslam ve Askeri
1909	x	Yeni Alman Piyade talimnamesi	Şirketi Mürettibiye Matbaası
1912	Byren, Von	Dağınık nizamda dizi ve manganın talim ve terbiyesi hakkında nikat-ı esasiye, Piyade ve süvariye mahsus	Matbaa-i Hayriye ve Şürekası
1912	Gundlach, Von	Ateş Muharebesinde Takım ve Zabiti	Matbaa-i Hayriye ve Şürekası
1912	Seignobos, Charles	Muhtasar tarihi medeniyet	Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası
1912	Seignobos, Charles	Tarihi medeniyet. C 1-3	Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası
1932	Hanotaux, Gabriel	Tarih ve Müverrihler	Ahmet Sait Matbaası- Kanaat Kütüphanesi
1933	Montegü, Lady Mary Wortley	Şark Mektupları	Marifet Matbaası – Hilmi Kitaphanesi